

MATKY JAKO AKTÉŘI RODINNÉ SEXUÁLNÍ KULTURY

MOTHERS AS AGENTS OF FAMILY SEXUAL CULTURE

LENKA KAMANOVÁ

Abstrakt

Tato studie se zabývá rodinnou sexuální kulturou jakožto souborem způsobů projevování lidské sexuality (skrz významy, činnosti, vzorci chování a způsoby jednání) ustálených v dané rodině, které jsou produktem socializace spíše starší generace v rodině. Rodinná sexuální kultura je reprodukována zejména skrze nezáměrné působení, zvláště pak matek. Na základě výpovědi dvaceti sedmi matek jsou ukázány výsledky kvalitativního šetření, které vypovídají o tom, jak matky rodinnou sexuální kulturu reflektují, jak ji spoluformují a zejména do jakých oblastí života rodiny se rodinná sexuální kultura promítá.

Součástí rodinné sexuální kultury je kultura konverzace jakožto ustálených způsobů jednání matek, jejichž cílem je ne/regulovat přístup dětí ke konverzaci dospělých v kontextu sexuální tematiky. Dále pak kultura řeči, jejímž projevem je specifický sexuální slovník, který matky užívají. Jedná se o specifické názvosloví pohlavních orgánů, pohlavního styku a dalších fyziologických procesů souvisejících se sexualitou. Třetí součástí rodinné sexuální kultury je kultura těla, zejména nepsaná pravidla projevování sexuální náklonnosti mezi partnerskou dvojicí a sdílení naboty v rámci rodiny. Kultura prostředí je další součástí, která se projevuje úpravou prostředí domácnosti, zejména v umísťování prostředků souvisejících se sexualitou. Poslední součástí rodinné sexuální kultury je pak kultura médií, která vypovídá o tom, jak matky přistupují k sexuálním scénám v televizi či diskusím o sexu a sexualitě v médiích.

Klíčová slova

rodinná sexuální kultura, sexualita, sexuální socializace, matky jako socializační činitelky

Abstract

This paper examines family sexual culture as a collection of possible expressions of human sexuality (through its meanings, activities, patterns of behavior, and ways of acting) as these are codified in a given family, where they exist as the result of socialization of older generations. Family sexual culture is reproduced particularly via unintentional influence, especially that of mothers. Based on interviews with 27 mothers, this qualitative paper shows how mothers reflect family sexual culture, how they co-form it, and which parts of family life are influenced by it. Conversation is the first part of family sexual culture because it is a common pattern of behavior for mothers who use it to (de)regulate children's access to adult conversation on sexuality. The second part of family sexual culture is a specific culture of speech and its vocabulary, which mothers use to name and

talk about sexual organs, coitus, and other physiological processes related to sexuality. The third part is a culture of the body, which includes tacit rules governing how sexuality and nudity are to be expressed by sexual partners within the family. The fourth part is a culture of the environment, which regulates the household environment and especially the placement of objects related to sexuality. The fifth part of family sexual culture involves consumption of media and the ways in which mothers approach sexual scenes on television and discussions of sexuality in media.

Keywords

family sexual culture, sexuality, sexual socialization, mothers as socialization participants

Úvodem

Cílem je představit nezáměrnou část působení rodiny na utváření sexuality dětí, a to skrze koncept tzv. rodinné sexuální kultury. Na základě výpovědí matek ukážeme, jak matky rodinnou sexuální kulturu reflektují, jak ji spoluformují a zejména do jakých oblastí života rodiny se rodinná sexuální kultura promítá.

Nežli přistoupím k bližšímu pojednání o základních konceptech vztahujících se k cílům příspěvku, jak bývá zvyklostí v úvodní části empirické studie, pozastavím se u základního východiska tohoto textu.

Tento příspěvek staví na konstruktivistickém pohledu na sexualitu¹, který byl v 60. letech 20. století rozpracován Gagnonem a Simonem (Gagnon, 2005; Simon, 2005), následně pak Foucaultem (1999). Sexualita není jen biologicky podmíněná, ale vždy je nějak sociálně konstruovaná (Gagnon, 2005; Simon, 2005). Podstatné je zdůraznit, že v jejich pojetí nejde o zavržení biologické podstaty sexuality, ale spíše o rozšíření pohledu na sexualitu, která není jen záležitostí biologickou, ale i sociální. Dokladem může být historická, kulturní a geografická podmíněnost proměn sexuality a sexuálního chování (Foucault, 1999; Giddens, 2012; Katrňák, 1999).

¹ Sexualita je chápána jako „soubor projevů lidského chování a citění vyplývající z tělesných a psychických rozdílů mezi pohlavími, zahrnuje rozdíly anatomické, hormonální, reprodukční i rozdílné sociální role získané učením, též fyziologické uspokojení a psychická slast spojená se sexuálními aktivitami sblížení, vzrušení, spojení...“ (Hartl & Hartlová, 2015, s. 188).

Rodinná sexuální kultura

Podíváme-li se na definice kultury (Geist, 1992; Jandourek, 2007), zjistíme, že tento pojem je definován velice různorodě. Kulturu jako základní konstrukt chápou v jejím širším pojetí, které se užívá pro účely antropologie, sociologie apod. Důležité je si uvědomit, že „*kultura souvisí s otázkami sdílených sociálních významů, tedy s různými způsoby, jimiž dáváme světu smysl*“ (Jandourek, 2007, s. 94). Tyto sociální významy se pak kulturně, historicky či geograficky mohou lišit.

Kultura zahrnuje širokou škálu druhů (bytová kultura, městská kultura, popová kultura apod.), jedním z nich je pak sexuální kultura. Vycházím-li z deklarovaného konstruktivistického pohledu, není od věci zmínit, že sexuální kultura je rovněž sociálně konstruována. Otázkou však zůstává kým. V tomto případě si můžeme vypomoci tvrzením DeLamatera (in Sprecher, Harris, & Meyers, 2008) vztahujícím se k sexualitě jako takové. Dle něj je sexualita konstruována na několika úrovních – makroúroveň, subkulturní úroveň, interpersonální a individuální úroveň. V návaznosti na výše uvedené se jeví jako užitečné uvažovat o tom, že i sexuální kultura je konstruována na výše uvedených úrovních. Makroúroveň zahrnuje rozsáhlé historické změny (např. sexuální revoluce způsobená vynálezem antibiotik či antikoncepce), subkulturní úroveň zahrnuje sociální třídy, etnické skupiny apod. (např. sexuální zvyklosti různých národností se mohou lišit; taktéž sexuální slovník může být ovlivňován příslušností k sociální třídě), interpersonální je vztažena k interakcím s významnými druhými, jako jsou rodiče a vrstevníci. Tyto tři úrovně pak ovlivňují úroveň individuální – samotného jedince. Pro účely tohoto příspěvku je podstatná úroveň interpersonální, konkrétně ta mezi matkami a dětmi.

Vycházíme-li z výše uvedeného, v rodinném prostředí pak lze mluvit o rodinné sexuální kultuře. Tu můžeme definovat jako soubor způsobů projevování lidské sexuality (významy, činnosti, vzorce chování a způsoby jednání) ustálených v dané rodině, které jsou produktem socializace spíše starší generace v rodině, a je také v průběhu socializace osvojována.

Rodinná sexuální kultura je verbalizována či vizualizována. Je často skryta vnějšmu světu, neboť se odehrává v intimní zóně příslušníků rodiny. Před osobami mimo rodinu, které nejsou vtaženy do kruhu rodinné intimity, bývá její pravá tvář často skryta. Její součástí jsou nepsaná pravidla a rituály. Rodinnou sexuální kulturu můžeme považovat spíše za kolektivní dílo, často anonymní, jehož kořeny nacházíme u předchozích generací. Sexuální kultura spojuje dané společenství a zároveň je odlišuje od ostatních. S vytvářením rodiny prokreační se pak proměňuje role jedince, a to více směrem k roli socializačního činitele rodinné sexuální kultury.

Sexuální rodinnou kulturu přenášejí velmi výrazně matky, a to často nezáměrně. Přenos sexuální kultury je všudypřítomný, na jeho základě se utváří povědomí dětí o sexu, jejich vlastní sexualitě, což působí na jejich vlastní sexuální chování.

Sexuální socializace v rodině

Sexuální rodinná kultura je předávána v rámci procesu socializace. Tento druh socializace lze v kontextu zahraniční literatury označit za sexuální socializaci (Jerman & Constantine, 2010; Lefkowitz & Stoppa, 2006; Shtarkshall, Santelli, & Hirsch, 2007). Jedná se o proces, jehož optimálním výsledkem je zdravá sexuální osobnost. Autoři Lefkowitz a Stoppa (2006, s. 116) a Shtarkshall et al. (2007) se shodují na tom, že sexuální socializace „je jedním z druhů socializace, který je typicky zahrnut v rodinném prostředí a směřován k ovlivňování dětí v rámci fyzického vývoje, fyzické náklonnosti, cudnosti, nabitě, genderových rozdílů, sexuálního chování, manželsví apod.“. Autoři hovoří o tom, že primárním prostředím pro tento druh socializace je rodina, a na základě prostudovaných výzkumů uvedených výše však můžeme říci, že primárním sexuálně socializačním činitelem je pak matka (Dilorio, Kelley, & Hockenberry-Eaton, 1999; Dilorio, Pluhar, & Belcher, 2003; Feldman & Rosenthal, 2000; Jerman & Constantine, 2010; King & Lorusso, 1997; Macdowall et al., 2006; Miller, Kotchick, Dorsey, Forehand, & Ham, 1998; Nolin & Petersen, 1992; Raffaelli, Bogenschneider, & Flood, 1998; Sprecher, Harris, & Meyers, 2008; Swain, Ackerman, & Ackerman, 2006; Weiss & Zvěřina, 2001). Já se v tomto příspěvku soustřeďuji právě na matku jako aktivní součást sexuální socializace a nositele rodinné sexuální kultury.

Sexuální socializace je proces, který se děje díky verbálnímu i neverbálnímu jednání (Lefkowitz & Stoppa, 2006; Shtarkshall, Santelli, & Hirsch, 2007). Toto jednání matek pak může být v kontextu výchovného cíle záměrné či nezáměrné, a můžeme tak mluvit o sexuální výchově a sexuální komunikaci.

V případě sexuální výchovy se objevuje nejednotná terminologie (srov. Janiš, 2008; Šilerová, 2003, 2013; Täubner, 1997; Uzel, 2006). Nahlédneme-li do euroamerických odborných zdrojů, terminologická nejistota narůstá. V euroamerických zdrojích totiž nalézáme tyto pojmy: sex/sexual education, sex and relationship education, které jsou si významově podobné a shodují se s tím, co u nás tradičně chápeme pod pojmem sexuální výchova. Po prostudování dostupných materiálů zjistíme, že existují dvě pojetí tohoto pojmu, které můžeme označit za užší a širší pojetí. Pro užší pojetí je typické v rovině obsahové soustředit se na tematiku pohlavního styku a poučit se o něm, což bylo ovlivněno tím, že přístup k sexuální výchově vycházel spíše z pří-

rodovědných disciplín. V případě širšího pojetí je součástí sexuální výchovy také téma partnerských vztahů, rodičovství apod. Toto pojetí vychází spíše z věd humanitních, zejména pak psychologie.

Sexuální komunikace se naopak (např. Jerman & Constantine, 2010; King & Lorusso, 1997; Raffaelli, Bogenschneider, & Flood, 1998; Sprecher, Harris, & Meyers, 2008) vyznačuje nezáměrným působením. Je pro ni typický oboustranný přenos, jak od rodičů k dětem, tak od dětí k rodičům (Sprecher, Harris, & Meyers, 2008). Jerman a Constantine (2010, s. 1164) chápou sexuální komunikaci jako „*hlavní prostředek přenosu sexuálních hodnot, víry, očekávání a znalostí mezi rodiči a dětmi. Jedná se o základní proces, díky kterému rodiče převádějí svoje ideje, hodnoty, víru, očekávání, informace a znalosti*“.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že produktem sexuální socializace v rodině je mimo jiné rodinná sexuální kultura, která bývá reprodukována prostřednictvím záměrného i nezáměrného působení socializačních činitelů, z nichž významnou roli hraje především matka. Na základě výpovědí matek následně ukazujeme, jak matky rodinnou sexuální kulturu reflektují, jak ji spoluformují a zejména do jakých oblastí života rodiny se rodinná sexuální kultura promítá.

Metodologie výzkumného šetření

Předkládaný příspěvek je jedním z dílčích výstupů výzkumného šetření realizovaného pro účely dizertační práce, která směřuje k tématu výchovného působení matek na sexuální socializaci dětí. Rodinná sexuální kultura je pak jedno z dílčích témat, které se v průběhu analýzy dat vynořilo jako významné v kontextu sexuální socializace dětí v rodině.

Vzhledem k charakteru výzkumných cílů dizertace byl zvolen kvalitativní výzkumný přístup a jako hlavní metoda sběru dat pak polostrukturovaný rozhovor. Pro účely tohoto příspěvku pak pracuji s daty od 27 participantek².

Data byla sbírána ve čtyřech fázích v průběhu let 2011–2014, a to s ohledem na postup průběžné analýzy dat. Vzorek byl sestavován graduálně, přičemž jsem užila dvou specifických postupů při vzorkování, a to tzv. vhodných a typických případů (Švaříček & Šedřová et al., 2007). Základním

² Sama jsem realizovala výzkumné šetření se 17 participantkami, data od 10 participantek jsem získala od dvou diplomantek, kterým jsem vedla závěrečnou práci na téma sexuální výchova v rodině. Pro tento krok jsem se rozhodla z toho důvodu, že jsem chtěla zvýšit validitu výzkumu.

kritériem při výběru vzorku byl fakt, že matka má alespoň jedno dítě ve věku 12–19 let. Účastnice výzkumu byly vybírány záměrně i nezáměrně, z řad mých známých, známých mých známých, metodou sněhové koule, náhodným oslovením potencialních participantek při osobním či pracovním setkání. A to v případě, že splňovaly daná kritéria a byly vhodné pro pokrytí variability vzorku, protože jsem se snažila o získání širokého spektra osobních charakteristik participantek – rozdílnost ve věku, počtu dětí, pohlaví dětí, vzdělání, místa bydliště, náboženství apod.

Rozhovory probíhaly u participantek doma, v neformálních prostorách (kavárny či restaurace) a u dvou participantek probíhal rozhovor na vlastní přání v jejich kanceláři. Všechny rozhovory byly nahrávány na diktafon a následně přepsány. Zaznamenané rozhovory mají délku 50–120 minut. Jádro rozhovoru je ve většině případů v rozmezí 40–80 minut.

Pro analýzu dat jsem zvolila přístup, který je založen na částečném využití dvou linií zakotvené teorie, které jsou reprezentovány Straussem a Corbinovou (1999) a Charmazovou (2006). Pro analýzu bylo využito oteřeného kódování, konstatní komparace a analytické indukce.

Je zjevné, že ve výzkumu šlo jen o úhel pohledu samotných matek. Zajímavé by bylo jistě doplnění o výzkum s otci. Výsledky rovněž nelze zobecňovat. Jsem si vědoma, že vzhledem k citlivosti probíraného tématu existuje riziko uzavřenosti participantek a v důsledku toho nezískání kvalitních dat. Tuto poznámku rovněž najdeme u výzkumníků, kteří se této problematice věnují (Jerman & Constantine, 2010; Lefkowitz & Stoppa, 2002). U matek jsem zaznamenala obavu zjevit podobu rodinné sexuální kultury, protože se jedná o velice intimní záležitost každé rodiny. Jedním z limitů výzkumu je také fakt, že pracuji jen s daty z realizovaných rozhovorů. Tato data mi umožňují získání jen zprostředkované zkušenosti. Podstatné je také zmínit, že matky primárně o sexuální rodinné kultuře nemluvily. Sexuální kultura se vynořovala nečekaně, ale jako výrazná součást každého rozhovoru. Při rozhovorech se obrázek rodinné sexuální kultury vynořoval mimoděk skrze popisování zážitků, příběhu, zkušeností apod. Při rozhovorech se stávalo, že pokud jsem položila přímější dotazy vztažené k této oblasti, participantky odpověděly krátce, nebo používaly výraz jako „normální“, „běžně“. Pokud bychom se na tuto skutečnost podívali optikou řečnických figur, představují tyto odpovědi matek řečnickou figuru, kterou označuje Švaříček (2010) výrazem „To je přeci jasné!“ Matky měly zároveň tendence odpovídat tak, jak si myslely, že to je nejlepší v kontextu společenském. Tuto řečnickou figuru bychom mohli označit výrazem „Přibližování společenské normě“. Matky rovněž používaly v případě aspektů sexuální rodinné kultury řečnickou figuru, kterou označuje Švaříček (2010) jako verbální distancování, kdy se vymezovaly vůči jiným rodinám.

Rodinná sexuální kultura

Rodinná sexuální kultura je přítomna v každé rodině, bez závislosti na tom, jaká míra sexuální výchovy v rodině probíhá. Matky jsou součástí sexuální kultury, jsou jejím spolutvůrcem i příjemcem. Rodinná sexuální kultura je tvořena pěti částmi: kulturou konverzace, kulturou řeči, kulturou těla, kulturou prostředí a kulturou médií. Přenos sexuální kultury je všudypřítomný, na jeho základě se utváří povědomí dětí o sexu, jejich vlastní sexualitě, což působí na jejich vlastní sexuální chování. Dítě žije rodinnou sexuální kulturou a postupně ji přejímá i přetváří.

Kultura konverzace

Jednou ze součástí rodinné sexuální kultury je kultura konverzace jakožto ustálené způsoby jednání matek, jejichž cílem je ne/regulovat přístup dětí ke konverzaci dospělých v kontextu sexuální tematiky. V datech lze jednoznačně identifikovat tyto ustálené způsoby jednání matek, které nabývají tří podob – nulová regulace, regulace směřující k matkám, regulace směřující k dětem. Tyto podoby se mezi sebou liší způsobem používání regulativních kroků vztažených k přítomnosti dětí u konverzací s dospělými či staršími sourozenci.

V prvním případě matky neužívají žádných regulativních kroků. Z matčiny strany se objevuje **nulová regulace**. Matky vnímají přítomnost dětí jako běžnou a přirozenou součást, jak vidíme např. u Jany: „...*A hlavně, že jo, si vyslechly, když Danča byla třeba v jiným stavu, tak... tak sme to řešily hodně všechno, že jo, tak jsme se bavily a bavily jsme se hodně o těch věcech aji před holčkama a oni to všechno slyšijou a všechno si to pamatujou. ... Elišce už sem jako to říkala, říkám: „Eli, prosím tě, vždycky prostě když něco, tak jako přindeš za mnou.“*“ Jak vidíme v citaci Jany, matky připisují neregulovanému přístupu velký výchovný potenciál. Děti mají možnost vzhledem k účasti při konverzaci s dospělými získat poučení ze „sexuálních příběhů“, které si dospělí sdílejí.

Josefina rovněž neužívá regulativních kroků při konverzaci s dospělými: „*Ale moje holky mají velký uši a já si někdy neuvědomuju, když se bavím s kamarádkama, co všechno probíráme (smích). Což někdy pak si říkám ježíšmarjá, ony to poslouchaly, takže jako nevím, co všechno slyšely...*“ U Josefiny se však můžeme setkat s rozdílným vnímáním dětí coby konverzačních partnerů. Josefina příliš nevnímá děti coby součást samotné konverzace. Její přístup vychází spíše z uspokojení vlastních potřeb – chce sdílet sexuální témata s dospělými, a neuvědomování si dosahu vlastního jednání. Josefina si příliš neuvědomuje socializační potenciál kultury konverzace. I když kultura konverzace je u Jany a Josefiny podobná, liší se jejich způsob vnímání dětí coby konverzačních partnerů a potřeby, které matky mají při konverzaci s dospělými.

Část matek užívá regulativní kroky v případě kultury konverzace. Jsou ovšem směřovány **k nim samotným**, a ne k dětem, můžeme tak mluvit o regulaci směřující k matkám. Matky neodkazují dítě do jiných prostor nebo pro ně nepřipraví speciální činnost. Ponechají děti při konverzaci s dospělými, ale volí cestu tzv. **kódování**. Kódováním mám na mysli speciální výrazy, které slouží k tomu, aby bylo zastřeno téma konverzace. Mirka k tomu dodává: „*Jako divej, když se bavíme s manželem, či kamarádama, o sexuálních tématech, tak ty holky u tobo často jsou, protože se dívají na televizi. No hele, posílat do děčáku je nebudu, to by byly naštrvaný, když se chtěou dívat na televizi. Tak my prostě uděláme třeba ‚ehm‘ nebo ‚to‘, aby nevěděly, co řešíme.*“ Mirka vnímá děti jako konverzační partnery, uvědomuje si, že děti mohou poslouchat, ale chce tomu zabránit. Užívání kódování matkám umožňuje relativně neomezeně probírat sexuální témata s jinými dospělými za přítomnosti dětí, dokud není dětmi dekodováno. Matky, které užívají raději kódování, zmiňovaly, že odvoláním dítěte jinam člověk spíše upozorní na to, co se probírá, a děti o to více zpozorní: „*Hm, jako posílat je jinam je nesmysl, na to akorát ještě víc upozorníš.*“ (Helena)

U některých matek jsem se setkala s **regulativními kroky směřující k samotným dětem**. V takovémto případě jsou děti vytěsňeny z konverzací matek s dospělými. U matek převažuje potřeba matky nerušeně a otevřeně sdílet a probírat sexuální témata s dospělými. Matka z tohoto důvodu volí takové regulativní kroky, které jí umožní nerušenou konverzaci s kamarádkou apod. Příkladem takového přístupu je odkázání dítěte od konverzace o sexuálních tématech, nejčastěji pak do dětského pokoje. Některé matky zmiňovaly, že např. odvolávají dítě k jiné činnosti (televize, příprava domácích úkolů...).

Z dat vyplývá, že nulová regulace mimo jiné souvisí s počtem osob v rodině a přítomností starších sourozenců v rodině. Cecílie například probírá se svým starším synem používání prezervativu a nereguluje přítomnost mladšího syna u konverzace: „*Byl u tobo, když jsem to řešila s téma staršíma dětma. Takže věděl, protože jsem tomu staršímu ty prezervativy kupovala, bavila jsem se s ním o tom před ostatníma.*“ Matka neužívá regulativní kroky k přítomnosti mladšího syna, otevírá se tedy možnost k poučení i mladšího syna.

Kultura konverzace souvisí také s charakterem bydlení. V současném moderním uspořádání bytových prostor, kdy kuchyň, jídelna a obývací tvoří jednu součást, jsou možnosti separace dětí omezené.

Matky víceméně vykazují po určitý delší časový úsek konzistentní způsoby jednání v případě kultury konverzace. U každé z matek převažuje jedna z podob kultury konverzace. V datech lze zaznamenat také proměnu podoby kultury konverzace, jak můžeme vidět na výpovědi Medy: „*Hele, jako dřív jsme se o sexuálních tématech s manželem nebo s kámoškou před holčkama nebavili, přišlo mi, že tomu ještě nemůžou rozumět. Ale od té doby, co má Barča kluka, už to vůbec neřeším. Normálně se o tom před nima bavíme.*“ Impulzem pro proměnu podoby kultury

konverzace bylo nabytí zkušeností dcery, které bylo spojeno s tím, že si dívka našla chlapce. Matka měla nastavené určité hranice intimity sdílení, které se však otevřely díky tomu, že dcera získala nové zkušenosti. Další momenty, které se objevovaly v datech a jež proměňují kulturu konverzace, jsou například noční poluce nebo menstruace u dívek.

Kultura řeči

Projevem kultury řeči je specifický sexuální slovník, který matky užívají. Výrazy, jež slovník obsahuje, jsou neformálního charakteru a jsou často nečitelné pro ostatní mimo konkrétní rodinu. Jedná se o specifické názvosloví pohlavních orgánů, pohlavního styku a dalších fyziologických procesů souvisejících se sexualitou.

Ve slovníku matek se často objevovaly zdobněliny, obrazná pojmenování – užívání tropů (metafor a metonymií), zástupných výrazů a zamlčování. Nyní se na tato specifika blíže zaměříme.

U matek jsem se setkávala s hojným užíváním **zdobnělin**, a to zejména pro pohlavní orgány, například „šulínek“, „pindík“, „prcinka“, „fifinka“. U některých respondentek jsem se setkala také s výrazem „julinka“, které je zdobnělinou jména Julie. V datech lze identifikovat, že s přelomem puberty užívají rodiče více nezdobnělých výrazů. Věk je tedy faktorem, který užívání zdobnělin výrazně proměňuje.

V případě kultury řeči lze najít v datech velké množství **metonymií**. U Hany se zase setkáváme s užíváním výrazu: „*chtít vyspat*“ pro realizaci pohlavního styku. Pro pohlavní styk bývá užíván i výraz spát spolu. Pro menstruaci pak výraz měsíčky. S výskytem metonymie se můžeme setkat i u Berty. Participantka popisovala, jak měla gynekologické problémy a její syn se jí začal vyptávat na to, proč byla u lékaře: „*A teď jsem prostě šla k doktorce a to von byl takovej jako vyděšeněj, že jako co je a kam a proč tam jdu... A teď jako on mi říká: „No a co ti bylo?“, tak jako by se bál, ne. A já jsem si říkala, ježíšmane, co mu mám jako teďka o tomhle říct, jo. Tak říkám: „Ty, Luky. No hele, já mám takový holčičí problémy.“*“ Užitím výrazu „holčičí“ problémy Berta odrazila synův zájem. Dala mu tím najevo hranici intimity. Dělení záležitostí na „holčičí“ a „klučičí“ poukazuje na výskyt tzv. dvojitého standardu.

Kromě užívání metonymie je v rámci kultury řeči typické užívání **metafor**. Matky například užívají pro pojmenování mužského pohlavního orgánu označení „*ptáček*“. Dagmar používá metaforu pro označení ztopoření: „...*že určitě si ráno občas všimnul, že má nějakej... komín.*“ U Věry se můžeme setkat s metaforou v případě označení ženského pohlavního orgánu: „*Vě chvíli, kdy baba má menzes, tak už je vod spodu náchylná na všechno daleko víc.*“ Nebo v případě syna: „*Honzá se o toto zařízení pravidelně staral při koupání, při čurání...*“

Matky rovněž často používají **zástupné výrazy** pro popisování fyziologických procesů apod., například u menstruace či pohlavního styku, jak

můžeme vidět např. u Heleny: „*Sem to dostala v pátý třídě a to se ještě neprobíralo... A potom až, protože to nechodilo pravidelně.*“ Matky neužívají pregnantní označení, ale využívají ukazovací zájmena nebo používají jiné zástupné výrazy. U Marty se můžeme setkat s jiným zajímavým označením: „*Před půl rokem, jo, že jakoby jsme se mohli k sobě vrátit, protože jsme nepřestali jako dělat domácí práce a všechno (.).*“ Na příkladu Marty můžeme vidět specifčnost sexuálního slovníku a jeho individuální ráz. Pro člověka mimo ni s manželem může být těžko rozklíčovatelné označení „domácí práce“.

V případě názvosloví pohlavního styku se více než u ostatních termínů objevovalo **zamlčování**. Matky nejsou zvyklé termín „pohlavní styk“ příliš verbalizovat, jak vyplývá z ukázky Milady: „...*no přišla Hanka něco a taky povídala, že Fanda (.), (...).*“ Některé matky nebyly schopné při rozhovoru vyslovit ani slovo sex či pohlavní styk v případě, že jsme se bavily o jejich rodině. Tato slova byly schopné zmiňovat na obecné rovině, ale ne na té individuální.

V datech se lze setkat s užíváním dvou typů výrazů – neformálních a oficiálních, to v návaznosti na prostředí, ke kterému se výrazy vztahují. Matky, které mluvily o těchto tématech ve vztahu ke své rodině, užívaly spíše neformální výrazy. Oficiální terminologii používaly, pokud začaly mluvit o někom jiném, mimo jejich rodinu, či mluvily v obecné rovině, nebo k nějakému odbornému obsahu. Když Věra mluvila o menstruaci vztažené k jejím dětem, užívala termín měsíčky, když zmiňovala, že řešila otázku menstruace dcery s doktorkou, použila výraz: „...*tak jsem se ptala Maškovy, že teda dcera nemá periodu.*“ Podobný „přepínací“ režim byl patrný i u dalších participantek, jako by tak docházelo k vymezování vůči oficiálnímu slovníku.

Proč matky užívají specifický sexuální slovník? Monika např. užívání vlastních výrazů vnímá jako osobnější a intimnější: „*Ale když teda došlo na řeč, když jsem třeba probírala něco s tou dcerou, tak abych pravdu řekla, tak ten penis mně nešlo přes pusku, jo. Takže my jsme se tak jako chichotaly, tak jsme si to nějak označily, ... ale mně to takové to oficiální označení připadne příliš jako neosobní. Jako já nevím, takové technické, až příliš technické. A nějak mi to jako kdyby nejde.*“ Monika není ztotožněna s formálním označením pohlavního orgánu, volí tedy vlastní variantu.

Matka je součástí rodinné sexuální kultury a jejím spolutvůrcem, stejně jako ostatní členové rodiny, jak vidíme z výpovědi Věry: „*Mladej Krtek mu říká a chodí s tou Evou M. No a děčka říkaly: ,A už ji vybryzl.' A vybryzl znamená, což jsme my nevěděli... Jo a vybryznutá znamená, že jeho jazýk byl v jejím, v její puse a byl tam déle jak třicet sekund... takže už je vybryznutá. My jsme tomu říkali francouzák a dneska se tomu říká vybryz...*“ Děti tedy poučily rodiče o tom, co je to v jejich slovníku „vyhrznout“, a rodiče už zavedli toto slovo do jejich kultury řeči. Děti jsou tedy rovněž aktivním činitelem rodinné sexuální kultury. Z ukázky rovněž vidíme historickou a kulturní podmíněnost rodinné sexuální kultury v případě kultury řeči.

Na příkladu sexuálního slovníku si rovněž můžeme deklarovat specifčnost sexuální rodinné kultury. Sexuální slovník totiž odráží konkrétní představy jeho tvůrců o míře vhodnosti či nevhodnosti užívání termínů, o míře vnímání vulgarity apod. Vnímání uvedených aspektů může být rozdílné. V případě, že se setkávají sexuální slovníky více osob, může dojít ke konfliktům, jak vidíme v případě Karolíny: „*No David ve třídě dostal poznámku, že řekl nahlas penis... že řekl sprosté slovo, já říkám, no ale to není sprosté slovo, to je přece... název orgánu, jako to nemůžeš brát jako sprosté slovo...*“ Učitelka vnímala slovo penis jako vulgarismus a potrestala za to žáka, zatímco matka má názor opačný.

Kultura řeči se proměňuje rovněž, jako kultura konverzace, v kontextu fyziologických proměn dětí a jejich dospívání: „*A tím, že jsme třeba používaly ty pindíky a prostě ve filmech se o tom mluví, ona ty názvy zná, i ty sprosté. ... Ale třeba slovo penis se dozvěděla až letos, mně to přišlo až moc. Jako není to sprostý, ale úměrně mi to nepřišlo, že to musí vědět, jako kvůli věku.*“ (Marie) Na uvedené ukázce lze dokumentovat vnímanou hranici participantky, od které může dítě znát termín „penis“. Pro mladší věkovou kategorii tedy užívala zdobnělin, pro starší pak oficiální označení pohlavního orgánu.

Rodina si vytváří svůj vlastní specifický slovník, který je užíván jen v rámci rodiny. Je možné, že osoby nepatřící do rodiny, ve které sexuální slovník vznikl, mu nerozumí.

Kultura těla

Jednou z dílčích částí rodinné sexuální kultury je kultura těla, její součástí jsou nepsaná pravidla projevování sexuální náklonnosti mezi partnerskou dvojicí (př. matka a otec) – neskrývání či skrývání před dětmi, a sdílení nahoty v rámci rodiny – neregulované a regulované.

V případě projevování sexuální náklonnosti lze v datech nalézt dvě varianty. U první varianty matky **neskrývají nesexuální aktivitu mezi partnery** – polibek, pohlazení, chození za ruku apod. Příkladem může být i popisovaný zážitek Berty: „*Jo, jo, jo. A i spolu třeba spíme nahý v posteli a on to viděl, tak třeba jako, to jo...*“ Hranicí sdílení je v případě Berty vlastní sexuální aktivita s partnerem. Projevy náklonnosti dané vzájemnou nahotou jsou součástí jejich kultury těla. V druhém případě matky **skrývají veškeré nesexuální aktivity před dětmi**, někde dokonce i před ostatními. Sexuální aktivita rodičů je dětem ukryta jak na neverbální, tak verbální úrovni. U Josefiny z tohoto důvodů zamykají ložnici: „*My sem tam prostě to zamčený máme (smích).*“ Ve vnímání Anděly je také pohlavní styk rodičů před dětmi skryt. Důvodem je její negativní zážitek z dětství: „*Jako ti rodiče se mi zhnusili tím jako. Že se snažím, aby ta dcera, jako nikdy bych nedovolila, aby mě u toho někdo viděl, to v žádném případě, to je pro mě naprostý tabu, ale jako chci, aby věděla, že to je naprosto normální, že se to prostě děje jako.*“ Významným faktorem, který Andělu ovlivnil, se tak stala její prožitá rodinná sexuální kultura.

Nyní se zastavíme u další součásti kultury těla, a tou je **sdílení nahoty**. U některých participantek jsem se setkala s kulturou těla, jejíž podoba je **neregulovaná**. Je nutno podotknout, že neregulovaná nahota má opět výrazný socializační potenciál, jak vypovídá Jitka: „*To bylo celkem jasné, protože tatínek se tím nějak netajil a netajil se nahotou i před malým dítětem, takže u nás to bylo docela jednoduché. Takže v podstatě na našich konkrétních příkladech, protože nás viděla prostě nabé. Třeba každého zvlášť, takže tyhle rozdily se tak vlastně vysvětlily.*“ U některých participantek se ale objevovala nepsaná pravidla a rituály, které **regulují sdílení nahoty**, jako např. ne/zamykání v koupelně apod. V případě regulací projevů sexuality kultury těla jsou dosti znatelné hranice, které bývají vymezovány. U Cecílie můžeme vidět hranici sdílení intimity: „*No, třeba zrovna včera (smích), ale to jsem se musela smát. On: ‚Mami, už mám na pindíkoví chlup!‘ On: ‚Podívej se!‘ Já: ‚Se ti tam nebudu koukat, to mně neukazuj.‘ (smích) On: ‚Vidíš, koukej!‘ Teď si takhle natáh ten chlup. On: ‚A je bílejší!‘ Ale já ti říkám, jak on je takovej dětinský, takže u něj tohle...*“ U Cecílie vidíme, že její dítě je sdílné, ale matka ukazuje hranice, které jsou vázány na sociální normy. Na tomto případě lze deklarovat častý nález z dat. Dítě dostává nejednoznačné poselství. Je mu vštěpována potřeba otevřenosti a sdílení, dokud nejsou překročeny matčiny hranice.

V datech lze identifikovat **mechanismy**, prostřednictvím kterých matky dávají najevo, že byl porušen nastavený model kultury těla. Jedním z těchto mechanismů může být verbální dotazování na nezvyklou reakci dcery, jak vidíme u Jany: „*Teď už je Eliška, zase se dostává do tý... že to, že teď už zase zkoumá, že jo, že všimá si jako (smích), ale to my máme, zas tak jako ji třeba napomeněš, že jo. ‚Co koukáš‘ (?)*“ Rodina má stanovené normy v případě sexuality, pokud dojde k jejich porušení, přichází sankce v podobě napomenutí.

V případě Dary se setkáváme s neaktivní reakcí na narušení nastaveného modelu kultury těla: „*Ale Dan v momentě, kdy začal mít srst v mezinoží třeba, tak jak se schovával prostě, jako normálně se čvachtal s bráchou v koupelně a tak, a pak už prostě nechtěl bráču v koupelně a od té doby, co jsem si všimla, že už je takovej chlupovatej, tak prostě v té vaně tak sedí, tak se schová, když mu někdo vlezle do koupelny, ale my teda tvrdě jim ležem do koupelny a prostě tváříme se, že to je normálka, že rodina může být mezi sebou nahatá a hotovo.*“ Syn Dary přestal reprodukovat stejný model kultury těla, který mu předávali rodiče. Z neregulované nahoty se začal před ostatními schovávat. Rodiče ovšem tyto synovy projevy nerespektují a snaží se zachovat svůj nastavený model kultury nahoty.

Cecílie má celkem jasnou hranici intimity – nechodí před dětmi nahá. Je však schopná narušení osobní zóny tolerovat a neužívá žádné mechanismy regulace: „*Tak jako mě taky viděl nahatou... jako ne že bysme chodili doma nahatý, to jako ne, tam jsme ještě ne, to zase ne, nějaká intimita musí být, ale třeba neschovávám se, když mně vlítne do koupelny.*“

Děti jsou aktivní spolutvůrci rodinné sexuální kultury, jak dokladuje výrok Anděly: „*Tak to ne, to ne, to vůbec. To vim, že dceři je to vyloženě nepříjemný. Ono manžel kdysi udělá nějakou takovou náznak, že na mě z legrace třeba sáhne, tak ona „Nechte si na potom!“ a je úplně vidět, že je jí to nepříjemný, a snažím se teda i toho vyvarovat, jo, teda. Manžel, manžel ten vůbec, ten dělá, že je to úplně normálka, a já vždycky říkám, ať toho nechá, že je jí to nepříjemný, že ona to opravdu nechce, to ne.“* Jejich dceři jsou nepříjemné intimnosti rodičů, což dává najevo verbálně. Matka se na základě reakce dcery snaží vyvarovat intimitou s manželem.

Kultura těla je poměrně stabilní soubor pravidel, která bývají předávána. Stabilita určitého modelu kultury vykazuje po určitou dobu stejné prvky, její narušení přichází v souvislosti s konkrétní životní událostí spojenou se sexualitou a sexuálním zráním, které se odehrávají v životě dětí. Tyto události můžeme označit za „sexuální události“. Konkrétními sexuálními událostmi, které matky ve svých výpovědích zmiňovaly, jsou např. fyziologické proměny, které děti v průběhu dospívání prožívají, například růst prsou, objevení ochlupení, vousů apod. U Hany můžeme zaznamenat případ proměny kultury nahoty u její dcery, a to v souvislosti s fyziologickými proměnami dcery (začala přibírat): „*Máme doma bazén ... takhle začla s tím ta starší, asi aby ji někdo neokoukal, aby se nestyděla, mám ten pocit, tak si vždycky na sebe vzala nějaký velký tričko.“*

V jednání rodičů v kontextu výše uvedeného se v případě kultury nahoty objevuje regresivní moment: zatímco u ostatních součástí rodinné sexuální kultury – kultura konverzace, kultura prostředí a kultura médií – dochází spíše k uvolňování a omezování regulativních kroků v průběhu dospívání dětí, tak u kultury těla je tomu naopak. V tomto případě s dospíváním dětí roste stud rodičů. Tento moment reflektuje například Josefína: „*... Ale manžel, ten už se zakrývá a dohnala ho k tomu mladší dcera. Protože ona, to je tak tři čtyři roky zpátky. Tak vona mu byla schopná vlízt do sprchy a tak na něho civět (smích). A ptát se, co to tam má, jo, prostě. Tak ta ho dohnala k tomu, že von už se před něma neprodukuje nabatej (smích).“* Presentovaná míra nahoty byla proměněna a nyní je výrazněji regulována, protože byla narušena hranice intimity. Z ukázky rovněž vyplývá, že děti jsou také aktivním činitelem rodinné sexuální kultury.

Faktorem, který výrazně otevírá sexuální rodinnou kulturu nahoty, jsou společné hygienické prostory: vana, sprcha a toaleta: „*My když se z třeba sprchujeme, protože máme doma sprchový kout a záchod společně, a je tam manžel nebo já se sprchujeme a někdo jde na záchod, tak nemáme třeba takový ty zábrany, nebo takový ostych, že bysme se styděli.“* (Magda) Podstatným faktorem je také charakter bydlení a počet osob v domácnosti. Malé prostory nenabízejí příliš možnosti intimity a přirozeně pak dochází k úbytku regulativních zásahů nebo jejich znesnadnění.

Kultura prostředí

Další součástí rodinné sexuální kultury je kultura prostředí. Tato součást rodinné sexuální kultury spočívá v úpravě prostředí domácnosti, zejména v umístění prostředků souvisejících se sexualitou. V datech lze identifikovat tři podoby kultury prostředí, které se mezi sebou liší mírou skrývání – nulové skrývání, skrývání ve veřejném prostoru a důsledné skrývání. Z dat vyplývá, že úprava kultury prostředí je motivována dvěma důvody – hranice intimity samotné matky a obavy o zdraví dětí (např. zasunutí tampónu do pochvy, nosu apod.). Obavy o zdraví dětí se objevují např. u Marie: „*Obalovou techniku, a to jakoukoliv, tak si myslím, že není důvod toto skrývat před malými dětmi ... neříkám třeba tampón, ten by třeba polkly.*“

V prvním případě matky realizují tzv. **nulové skrývání**. Některé participantky zmiňovaly, že hygienické potřeby jsou uloženy na „veřejném“ prostranství a děti o jejich umístění a funkci vědí, jak můžeme vidět u Květy: „*Ale třeba já mám prášky... normálně vedle jeho zubního kartáčku položený prášky. Ví, co to je jako.*“ Otevřené umístění rovněž způsobuje, že děti vědí, k čemu se dané potřeby používají. Neutajované úložné prostory pro tyto předměty umožňují dětem, aby pochopily, že jde o součást života, což dokresluje citace Jany: „*Jo. No a vložky... jo to se... protože to bylo loni, začala si brát, nebo už to je dýl(?) Já nevím, možná když jí byly tak ty čtyry. Tak si brála s tampónama.*“

Další z podob kultury prostředí, se kterou jsem se setkávala, lze nazvat **skrývání ve veřejném prostoru**. Hygienické potřeby jsou umístěny ve společných prostorách, ale jde o omezování dosahu fyzického i vizuálního. Matky například ukládají tampóny do horní policičky v koupelně s tím, že tam dítě nedosáhne. Vložky jsou například umístěny na záchodě, ale v uzavřené nádobě, kterou je deklarována částečná intimita. Další podoba kultury prostředí, se kterou jsem se setkala, je **důsledné skrývání**. Potřeby související se sexualitou jsou uzavírány do skříněk nebo uloženy do prostor, kam děti nechodí, nebo kam mají zákaz chodit.

Kultura médií

U kultury médií je podstatné, jak matky přistupují k sexuálním scénám v televizi či diskusím o sexu a sexualitě v médiích – mediální selekce, záměrná neselektivnost, selektivnost prostřednictvím užívání stop mechanismů. Mezi média, která v tomto případě hrají roli, patří televize, rádio, internet, knihy a informační letáčky.

Obecná kultura médií je na úrovni společnosti matkami vnímána jako velmi otevřená: „*Já mám pocit, že teď jsou ty scény sexuální, v deset hodin dopoledne. O víkendu, kdykoliv. Tam to vůbec už nefunguje tak, jako že v deset hodin se objeví hvězdička v rohu a jako že je to nepřijatelné pro děti.*“ Sexuální scény se tak stávají běžnou součástí kultury médií Josefniny rodiny, aniž by si Josefina připouštěla tento fakt výrazněji ovlivnit.

Jak se matky s otevřeností médií vůči sexualitě vyrovnávají? Jedním z přístupů je tzv. **mediální selekce**. Matky selektují to, co se dostane k dětem z obecné kultury médií. Matky zabráňují sledování pro ně nevhodných pořadů hned v počátku. Děti tak nemají možnost se k sexuálním obsahům dostat: „*Ale my většinou se ani nedíváme na takové filmy, jako se synem... Jo, on ještě pořád se rád dívá na pohádky... nebo na nějaké bojové filmy, a tam tady ty věci teda moc jako nejsou, spíš ty takže...*“ (Karolína)

Druhým přístupem je **záměrná neselektivnost**, a to z důvodů používání médií pro výchovné účely. V některých případech dochází k tomu, že matky legitimizují obsahy, jimž jsou děti přítomny tím, že o nich pak s dětmi mluví. Bára neselektuje přísun mediálních obsahů, protože oceňuje socializační potenciál médií: „*A že mi přijde, že skrz ty filmy a tady ty věci si osvojovaly tady ty věci v tom životě, že ten sex je vlastně něco pozitivního, někdy je to něco brutálního... že jsou různé formy té sexuality, že díky těm filmům to musí rozlišit, což si myslím, že tam taky hraje významnou roli.*“ Simona také vnímá média v kontextu jejich výrazného socializačního potenciálu: „*Oni viděli kupu filmů, ale je to prostě tím, že s náma trávili hodně čas, i že se s námi koukali na televizi, a když tam něco takovýho bylo, tak jsem jim o tom řekla. Jo, v ten okamžik zrovna, když tam něco jako proběhlo.*“ Kultura médií v Simonině rodině je ale výrazně ovlivněna tím, že děti s rodiči tráví hodně času a rodiče se dívají na televizi. Významný je v tomto případě rodičovský divácký režim. Simona zároveň omlouvá neužívání selektivního přístupu a toho, k jakým pořadům mají děti přístup. Na rozdíl od jiných participantek je ale s tímto faktem výchovně nakládáno.

Třetí přístup matek spočívá v **selektivnosti prostřednictvím užívání tzv. stop mechanismů**, které regulují užívání médií. Jedním ze stop mechanismů je přepnutí programu nebo odkázání dítěte mimo místnost s televizí, jak zmiňuje Dana: „*Kamarádka třeba řekne: 'Běž do pokojíčku, když se tam třeba dva líbají, jo, nebo: 'Dones něco.' A vlastně odhání ty děti jako od těch scén.*“ Dagmar použila stop mechanismus v případě, že se jí zdála sexuální scéna za hranicí míry vhodnosti: „*Bobužel, dneska je tolik těch filmů, že to nedokážu, já to nedokážu ublídat... že prostě kolikrát, koukáme večer na nějaký film, povím: 'Davidku, to není pro tebe vhodné, jdi pryč,' on řekl: 'Já sem to asi tříkrát viděl.' 'A kdy?' 'Dopoledne.' Bobužel. Už to nějak ani neřeším.*“ Dagmar na své normy sdílení intimity rezignovala, protože není schopná mít přehled o pořadech, které její syn sleduje.

Výše popisované příklady regulativních zásahů matek jsou užívány primárně v **souvislosti s pocitem matky**. V datech se ale můžeme setkat i s jinou příčinou užívání regulativních zásahů, a to jsou **matčiny interpretace chování dětí**. Impulzem pro užití stop mechanismu jsou pro některé matky reakce dětí: zčervenání, strnulá poloha, sklopení očí či dívání se jiným směrem. U Hedviky můžeme vidět jiný postup. Je zvyklá se s dětmi dívat na televizi, děti nemají omezený přístup k žádnému druhu médií, ale pokud nastane nějaká scéna, kterou vnímá za nevhodnou, televizi přepne na jiný

program: „Hlavně ten mladší, ta Kačka, ta už taková... Ale vůči tomu klukovi mně to fakt připadá jako nevhodný. A von jako takový začne dělat takový ty svoje ksichty a jako jo. Říkám: ‚Ukaž, já to přepnu. Na to máš ještě čas.‘ Mu řeknu třeba, jo.“ Pro Hedviku je impulzem k užití stop mechanismu reakce dítěte. „Ksicht“ dítěte je pro rodiče i signálem k užití stop mechanismu. Děti jsou v tomto případě opět v roli aktivních spoluvůrců rodinné sexuální kultury.

V různých rodinných sexuálních kulturách jsou však signály od dětí interpretovány odlišně. Josefina popisuje, že sleduje reakce dětí na sexuální scény, ale nezdají se jí za hranicí, tudíž nezasahuje: „A většinou se tak na ně jako podívám. Ta mladší dělá jako takový ty scény, že se nedívá. Ta starší s otevřenou pusou to sleduje pozorně (zasmání). Ale nedělám takový, jako že bych hned hystericky přepínala program.“ Zmiňované reakce dětí jsou pro Josefínu v normě, tudíž nereguluje žádným zásahem televizní režim. Kristýna neužívá stop mechanismů z jiného důvodu, nechce na sexuální scény upozorňovat, což by se podle ní v případě přepnutí stalo: „To je takový... sedí, kouká, no. Ale nepřepínám, mně akorát přijde, že na to upozorňuješ.“ Kristýna identifikovala reakci dítěte, která není jeho běžnou reakcí, ale rozhodla se pro nepřepínání, protože nechtěla syna přivádět do větších rozpaků.

Závěrem

V úvodní pasáži jsem se zastavila u původu sexuality jedince. Pro účely příspěvku je výchozím tvrzením fakt, že sexualita jedince je podmíněná nejen biologicky, ale i sociálně. Sexualitu si jedinec mimo jiné osvojuje prostřednictvím tzv. sexuální socializace. Pro mě je pak podstatná sexuální socializace, která probíhá v rodině a jejíž součástí je sexuální komunikace mezi rodiči a dětmi a sexuální výchova rodičů. Některé výzkumy poukazují na fakt, že významným sexuálně socializačním činitelem je právě rodina (Hacker, Amare, & Strunk, 2000; Stone & Ingham, 2002; Wellings, Wadsworth, Johnson, Field, & Macdowall, 1999).

V odborné literatuře se setkáváme zejména se studii zaměřenými na sexuální výchovu, která bývá v rodině realizována (např. Dilorio, Kelley, & Hockenberry-Eaton, 1999; Dilorio, Pluhar, & Belcher, 2003; Feldman & Rosenthal, 2000; Jerman & Constantine, 2010; King & Lorusso, 1997; Macdowall et al., 2006; Raffaelli, Bogenschneider, & Flood, 1998; Sprecher, Harris, & Meyers, 2008; Swain, Ackerman, & Ackerman, 2006). O dalších součástech sexuální socializace literatura příliš nemluví. Jen některé výzkumy poukazují na provázanost nezáměrného působení rodičů s realizací sexuální výchovy (Byers, 2011; Jaccard, Dittus, & Gordon, 2000; Jerman & Constantine, 2010; King & Lorusso, 1997).

Tento příspěvek se však jednou z nepříliš reflektovaných součástí sexuální socializace zabývá, a to rodinnou sexuální kulturou. Sexuální rodinná kultura je pro účely tohoto příspěvku chápána jako soubor projevů lidské sexuality především rodičovské generace, který je v průběhu socializace osvojován. V příspěvku bylo ukázáno, jak matky rodinnou sexuální kulturu reflektují, jak ji spoluformují a zejména do jakých oblastí života rodiny se rodinná sexuální kultura promítá.

Rodinná sexuální kultura je tvořena pěti součástmi – kulturou konverzace, kulturou řeči, kulturou těla, kulturou prostředí a kulturou médií. Výraznou roli při jejím utváření hrají rodiče, převážně pak matka, ale aktivními spoluvůdci jsou také děti.

Všechny součásti rodinné sexuální kultury jsou poměrně stabilním souborem pravidel, která bývají předávána. Stabilita určitého modelu kultury vykazuje po určitou dobu stejné prvky, její narušení přichází ve spojení s konkrétní životní událostí související se sexualitou a sexuálním zráním, které se odehrává v životě dětí, a také díky získání nových životních zkušeností dětí. U všech součástí rodinné sexuální kultury, kromě kultury těla, se jedná o proměny modelu kultury směrem k nižší míře užívání regulativních kroků matek. Jedině u kultury těla se setkáváme s tím, že dochází i k regresivnímu momentu, tedy že začne být užíváno větší množství regulativních zásahů. Výše uvedené výsledky vztažené ke stabilitě modelu rodinné sexuální kultury a jeho proměnám jsou ve shodě i s realizovanými zahraničními výzkumy, které se ovšem zaměřují na záměrné působení rodičů na sexualitu dětí, tedy sexuální výchovu.

Výzkumy zaměřené na sexuální výchovu a sexuální komunikaci vykazují v některých oblastech shodné výsledky s předloženým textem. Jerman a Constantine (2010) upozorňují na fakt, že věk dětí výrazně otevírá širší probíraných sexuálních témat v rodině. Z jejich výzkumu vyplývá, že čím jsou děti starší, tím roste počet témat, které rodiče s dětmi probírají. V našem kontextu se pak tento fakt odrážel ve snížení regulativních kroků v kultuře konverzace. Jerman i Constantine (2010) rovněž upozorňují na přelomovou sexuální událost, kterou je první pohlavní styk. I v tomto výzkumu se projevovала sexuální událost v podobě pohlavního styku jako moment, který vede k menší míře užívání regulativních zásahů, a to zejména u kultury konverzace, kultury prostředí a kultury médií. Výsledky výzkumu rovněž korespondují se zjištěním výzkumu Raffaelliho, Bogenschneidera a Flooda (1998), kteří zjistili, že fakt, zda si rodiče myslí nebo zda ví, že jejich děti měly pohlavní styk, ovlivňuje obsah působení rodičů na sexualitu, totéž potvrdil i výzkum z 80. let Foxe a Inazua (1980). Předložené výsledky dokladují, že tato událost neovlivňuje jen záměrné výchovné působení, ale i působení nezáměrné.

Z realizovaných výzkumů vyplývá, že jednou z věcí, která ovlivňuje podobu sexuální výchovy v rodině, je sexuální výchova rodičů v jejich původní rodině (Byers et al., 2008; Fischer, 1987; Jaccard, Dittus, & Gordon, 2000; King & Lorusso, 1997; Miller et al., 2007; Yu, 2010). Na základě realizovaného výzkumného šetření můžeme říci, že totéž platí o rodinné sexuální kultuře. Dalším faktorem, který významně ovlivňuje podobu sexuální výchovy v rodině, jsou podle výzkumů rozpaky jak ze strany rodičů, tak ze strany dětí (Byers, 2011; Jaccard, Dittus, & Gordon, 2000; Jerman & Constantine, 2010; King & Lorusso, 1997), totéž platí o rodinné sexuální kultuře.

Z některých zahraničních výzkumů se dozvídáme o slabé sexuální výchově, která bývá v rodinách realizována (Byers, 2011; King & Lorusso, 1997), v kontextu našeho výzkumu však můžeme hledat vysvětlení v tom, že část rodičů působí na svoje děti skrze rodinnou sexuální kulturu. Je možné, že sexuální výchova v rodině není příliš rozvinutá, ale rodiče přesto na sexuální socializaci svých dětí působí, a to skrze přenos rodinné sexuální kultury.

Pro další zkoumání se jeví jako užitečné zaměřit se na samotné děti a jejich vnímání rodinné sexuální kultury, a také na jejich roli při jejím utváření. Z realizovaných výzkumů z oblasti sexuální výchovy se totiž ukazuje, že rodiče mají zároveň tendenci přeceňovat a nadhodnocovat míru sexuální výchovy v rodině (Dilorio, Pluhar, & Belcher, 2003; Feldman & Rosenthal, 2000; Fustenberg, Moore, & Peterson, 1985; Sneed, 2008) oproti svým dětem. V případě rodinné sexuální kultury může být efekt podobný.

Literatura

- Byers, S. E. (2011). Beyond the birds and the bees and was it good for you? Thirty years of research on sexual communication. *Canadian Psychology*, 52(1), 20–28.
- Byers, E. S., Sears, H. A., & Weaver, A. D. (2008). Parent's reports of sexual communication with children in kindergarten to Grade 8. *Journal of Marriage and Family*, 70(1), 80–96.
- Dilorio, C., Kelley, M., & Hockenberry-Eaton, M. (1999). Communication about sexual issues: Mothers, fathers, and friends. *Journal of Adolescent Health*, 24(3), 181–189.
- Dilorio, C., Pluhar, E., & Belcher, L. (2003). Parent-child communication about sexuality: A review of the literature from 1980–2002. *Journal of HIV/AIDS Prevention & Education for Adolescents & Children*, 5(3/4), 7–32.
- Feldman, S. S., & Rosenthal, D. A. (1999). The effect of communication characteristics on family members' perceptions of parents as sex educators. *Journal of Research on Adolescence*, 10(2), 119–150.
- Fischer, T. D. (1987). Family communication and the sexual behavior and attitudes of college student. *Journal of Youth Adolescence*, 16(5), 481–495.
- Foucault, M. (1999). *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Praha: Herrmann a synové.
- Fox, G. L., & Inazu, J. K. (1980). Mother-daughter communication about sex. *Family Relations*, 29(3), 347–352.

- Fustenberg, F. F., Moore, K. A., & Peterson, J. L. (1985). Sex education and sexual experiences among adolescents. *Journal Public Health, 75*(11), 1331–1332.
- Gagnon, J. H. (2005). The never ending conversation: Two interviews. Revisiting the text. In J. H. Gagnon & W. Simon, *Sexual conduct: The social sources of human sexuality* (308–323). New Brunswick: Aldine Transaction.
- Geist, B. (1992). *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing.
- Giddens, A. (2012). *Proměna intimacy*. Praha: Portál.
- Hacker, K., Amare, Y., & Strunk, N. (2000). Listening to youth: Teen perspectives on pregnancy prevention. *Journal Adolescence Health, 26*(4), 279–288.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (1993). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Charmazová, K. (2006). *Constructing grounded theory*. London: Sage.
- Jaccard, J., Dittus, P., & Gordon, V. V. (2000). Parent-adolescent congruency in reports of adolescent sexual behavior and in communications about sexual behavior. *Child Development, 69*(1), 247–261.
- Jandourek, J. (2007). *Sociologický slovník*. Praha: Portál.
- Janiš, K. (2008). Sexuální výchova včera, dnes a zítra. In M. Mitlöhner & Š. Starosta (Eds.), *Moravský regionální kongres k sexuální výchově* (1–45). Hradec Králové: Gaudeamus.
- Jerman, P., & Constantine, N. A. (2010). Demographic and psychological predictors of parent-adolescent communication about sex: A representative statewide analysis. *Journal Youth Adolescence, 39*(10), 1164–1174.
- Katrňák, T. (1999). Proměna vnímání sexu a vznik sexuality. *Sociální studia, 0*(4), 57–75.
- King, B. M., & Lorusso, J. (1997). Discussions in the home about sex: Different recollections by parents and children. *Journal of Sex & Marital Therapy, 23*(1), 52–60.
- Lefkowitz, E. S., & Stoppa, T. M. (2006). Positive sexual communication and socialization in the parent-adolescent context. *New Directions for Child and Adolescent Development, 2006*(112), 39–55.
- Macdowall, W., Wellings, K., Mercer, Ch., Nanchahal, K., Copas, A. J., McManus, S., Fenton, K. A., Erens, B., & Johnson, A. B. (2006). Learning about sex: Results from Natsal 2000. *Health Education & Behavior, 33*(6), 802–811.
- Miller, K. S., Fasula, A. M., Dittus, P., Wiegand, R. W., Wyckoff, S. C., & McNair, L. (2007). Barriers and facilitators to maternal communication with preadolescents about age-relevant sexual topics. *AIDS and Behavior, 13*(2), 365–374.
- Miller, K. S., Kotchick, B. A., Dorsey, S., Forehand, R., & Ham, A. Y. (1998). Family communication about sex: What are parents saying and are their adolescents listening?. *Family Planning Perspectives, 30*(5), 218–223.
- Nolin, M. J., & Petersen, K. (1992). Gender differences in parent-child communication about sexuality: An exploratory study. *Journal of Adolescent Research, 7*(1), 59–79.
- Raffaelli, M., Bogenschneider, K., & Flood, F. M. (1998). Parent-teen communication about sexual topics. *Journal of Family Issues, 19*(3), 315–333.
- Shtarkshall, R. A., Santelli, J. S., & Hirsch, J. S. (2007). Sex education and sexual socialization: Roles for educators and parents. *Perspective on Sexual and Reproductive Health, 39*(2), 116–119.
- Simon, W. (2005). The writing of sexual conduct: Two recollections. Sexual conduct in retrospective perspective. In J. H. Gagnon & W. Simon, *Sexual conduct: The social sources of human sexuality*. (290–295). New Brunswick: Aldine Transaction.

- Sneed, C. D. (2008). Parent-adolescent communication about sex: The impact of content and comfort on adolescent sexual behavior. *Journal of HIV/AIDS Prevention in Children & Youth*, 9(1), 71–83.
- Sprecher, S., Harris, G., & Meyers, A. (2008). Perceptions of sources of sex education and targets of sex communication: Sociodemographic and cohort effects. *Journal of Sex Research*, 45(1), 17–26.
- Stone, N., & Ingham, R. (2002). Factors affecting British teenagers' contraceptive use at first intercourse: The importance of partner communication. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 34(4), 191–197.
- Strauss, A. L., & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert.
- Swain, C. R., Ackerman, L. K., & Ackerman, M. A. (2006). The influence of individual characteristics and contraceptive beliefs on parent-teen sexual communications: A structural model. *Journal of Adolescent Health*, 38(6), 753–755.
- Šilerová, L. (2003). *Sexuální výchova: Jak a proč mluvit s dětmi o sexualitě*. Praha: Grada.
- Šilerová, L. (2013). *Mladí lidé a informace o sexualitě – informační potřeby a informační zdroje*. Ostrava: CAT Publishing.
- Švaříček, R. (2010). Čas, vzpomínky a řečnické figury v rozhovoru. *Studia paedagogica*, 15(1), 147–176.
- Švaříček, R., & Šedřová, K. et al. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Täubner, V. (1997). *Metodika sexuální výchovy pro učitele, vychovatele, rodiče a studenty učitelství*. Praha: Fortuna.
- Uzel, R. (2006). *Sexuální výchova*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí. Dostupné z <http://www.viod.cz/editor/assets/download/publikace/sex%20vy.pdf>
- Weiss, P., & Zvěřina, J. (2001). *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. Praha: Portál.
- Wellings, K. J., Wadsworth, A., Johnson, A., Field, J., & Macdowall, W. (1999). Teenage fertility and life chances. *Reviews of Reproduction*, 4(3), 184–190.
- Yu, J. (2010). Sex education beyond school: Implications for practice and research. *Sex Education*, 10(2), 187–199.

Kontakt na autorku

Lenka Kamanová

Institut celoživotního vzdělávání, Mendelova univerzita v Brně

E-mail: lenka.kamanova@mendelu.cz

Corresponding author

Lenka Kamanová

Institute of Lifelong Learning, Mendel University in Brno

E-mail: lenka.kamanova@mendelu.cz